

בענין מצות חינוך

הרב יונה ריס שליט"א

א. הקדמה

הנה המצוה של חינוך היא יסוד גדול ביהדות. כל המשך הדורות ושמירת מסורתנו הקדושה תלויים בחינוך הבנים והבנות ע"פ תורתנו הקדושה. בכל זאת, יש מבוכה גדולה בענין הכללים והפרטים של מצות חינוך, למשל האם היא מצוה דאורייתא או דרבנן, האם המצוה שייכת לאם או רק לאב, והאם המצוה שייכת רק לבנים או אפילו לבנות, וכדומה. ננסה בדרך קצרה להבהיר כמה מן הדברים הבסיסים בענין החינוך.

קודם כל, חשוב להדגיש שיש מצוה אחרת שחייב האב ללמד תורה לבניו. לפי הגמ' בקידושין (כט:), ברור שהמצוה הזאת היא דאורייתא ומוטלת רק על האב ולא על האם, ושייך רק לבנים ולא לבנות. לומדים מן הקרא "ולמדתם אותם את בניכם" (דברים יא:ט) דבא ללמד "ולא בנותיכם" – שאין חיוב ללמד תורה לבנות. ולומדים מן התיבה "ולמדתם" שרק מי שמצווה ללמוד בעצמו (ז"א האב) מצווה ללמד, ומי שאינו מצווה ללמוד (ז"א האם, מפני שאין חיוב לאחרים ללמדה, וילפינן מ"ולמדתם" שאם אין אחרים מצווין ללמדו אין מצווה ללמד את עצמו) אינו מצווה ללמד.

אבל נוסף למצות תלמוד תורה יש גם מצוה לחנך בנים במצוות. הכל מכירים את הפסוק בס' משלי בענין מצות חינוך (כב:ו), "חנך לנער על פי דרכו גם כי יזקין אל יסור ממנה". אבל יש לחקור האם גם המצוה הזאת שייכת רק לאב ולא לאם ורק לבנים ולא לבנות, או אם יש לחלק. וכן נראה שאם מצות החינוך מיוסדת על פסוק במשלי ולא נזכרת בתורה, שלכאורה היא רק מצוה דרבנן מדברי קבלה, ואינה מצוה דאורייתא. אבל א"כ קצת קשה להלום איך מצוה יסודית כזה לא תהיה נחשבת כמצוה מן התורה.

ב. האם מצות חינוך היא דאורייתא או דרבנן

מכל מקום מבואר בכמה מקומות שאכן המצוה של חינוך באמת היא מצוה דרבנן. איתא בגמ' סוכה (כח:): אמר מר כל [האזרח בישאל ישבו בסוכות] – לרבות את הקטנים והתנן נשים ועבדים וקטנים פטורין מן הסוכה לא קשיא כאן בקטן שהגיע לחינוך כאן בקטן שלא הגיע לחינוך קטן שהגיע לחינוך מדרבנן הוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא ע"כ. וכן מבואר בגמ' חגיגה (ד). אמר מר כל זכורך לרבות את הקטנים [למצות ראייה] והתנן חוץ מחרש שוטה וקטן אמר אביי לא קשיא כאן בקטן שהגיע לחינוך כאן בקטן שלא הגיע לחינוך קטן שהגיע לחינוך דרבנן היא אין הכי נמי וקרא אסמכתא בעלמא ע"כ. וכן איתא בגמ' (נזיר כט:): בענין שיטת רבי שיש כח לאב להדיר את בנו הקטן בניזר אפילו לאחר שהבן כבר בן י"ב שנה וכבר נעשה מופלא הסמוך לאיש שיכול לנדוד בעצמו, "רבי סבר אתי חינוך דרבנן ודחי מופלא הסמוך לאיש דרבנן". הרי נראה ברור מכל הני סוגיות שאכן מצות חינוך במצוות היא רק מדרבנן.

אבל שמעתי ממו"ר הרה"ג הרב צבי שכטר שליט"א שבדאי יש גם כן מצוה דאורייתא בענין חינוך. וציין לדברי המשך חכמה (בראשית יח:ט) על הקרא שם בענין אברהם אבינו, "כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט", ש"מקור מצות חינוך במצות עשה, מקורו בזה הפסוק מאברהם אבינו שצוה את בניו בקטנם על המצוות. קרא ד'חנך לנער על פי דרכו' (משלי כב, ו) שהביא הרמב"ם בסוף הלכות מאכלות אסורות [ושם לענין איסורים] הוי מדברי קבלה, אבל העיקר מאברהם".

נמצינו למדים לפי גישה זאת שיש גם מצוה דרבנן בענין חינוך הבנים וגם מצוה דאורייתא. מסוגיות בגמ' משמע שעיקר מצות חינוך דרבנן הוא בחינוך למצוות, ז"א בשמירת המצוות של הקטן בפועל. וכן איתא בגמ' סוכה (מב). תנו רבנן קטן היודע לנענע חייב בלולב, להתעטף חייב בציצית לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין יודע לדבר אביו לומדו תורה וקריאת שמע. תורה מאי היא אמר רב המנונא: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ע"כ. הרי שמצות החינוך היא לחנך את הילדים לעשות מצוות קודם לגיל המצוות אע"פ שאינם חייבים על פי תורה לקיים מצוות בקטנותם. וכן ביאור לשון "חינוך" כדאיתא בפירוש רש"י על הפסוק (בראשית יד:י) "וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו", שכתב "חניכיו - חנכו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה, וכן (משלי כב ו) חנוך לנער, (במדבר ז יא) חנכת המזבח, (תהלים ל א) חנכת הבית", עכת"ד. ונראה שזה גם כן הענין של קרבן מנחת חינוך, שמביא כל כהן ביום ראשון לעבודתו בבית המקדש כמבואר ברמב"ם (הל' מעשה הקרבנות יב:ד), שבזה הוא מתחיל בעבודתו ככהן. וזה גם המשמעות של קרבן מנחת חינוך, שמביא כל כהן ביום ראשון לעבודתו בבית המקדש כמבואר ברמב"ם (הל' מעשה הקרבנות יב:ד) וז"ל המנחה שמקריב כל כהן תחילה כשיכנס לעבודה שמקריב אותה בידו והיא הנקראת מנחת חינוך עכ"ל. הרי שלשון חינוך משמיע תחלת עבודה מסוימת, וכן כשקטן מתחיל לשמור המצוות אע"פ שאינו חייב עדיין מן התורה. וכל זה נכלל בתוך מצות חינוך דרבנן.

אבל בענין המצוה דאורייתא של חינוך, הסביר מו"ר הרב שכטר שליט"א שישודו בהכנת הילד לשמור מצוות לעתיד, וזה מצוה דאורייתא שלומדים מאברהם אבינו, שלימד את "בניו ואת ביתו אחריו לשמור את דרך ה'", ז"א שהכין אותם לשמור את התורה "אחריו", כשיבאו לידי חיוב בעצמם "לשמור את דרך ה'". ונראה שענין זה של הכנה לעשות את מצוות כתיקונם בעתיד גם כן נובע ממשמעות אחרת שיש במלת "חינוך". הנה איתא במשנה מנחות (פרק ד, משנה ד) "אבל אם היו מזידין ולא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו בין הערבים לא הקטירו קטרת בבקר יקטירו בין הערבים אמר רבי שמעון וכולה היתה קרבה בין הערבים שאין מחנכין את מזבח הזהב אלא בקטרת הסמים ולא מזבח העולה אלא בתמיד של שחר ולא את השלחן אלא בלחם הפנים בשבת ולא את המנורה אלא בשבעה נרותיה בין הערבים". בביאור ההשתמשות במלה

"מחנכין" במשנה זו, כתב הרמב"ם בפירושו המשנה שם, "והושאלה מלת חנוך בדברים אלה להתחלת העשייה, כאלו מרגילים כלי זה לעבודה זו על דרך הדמיון לאדם בתחלת למודו מדע מסויים או מדות מסוימות שיתרגל בהם עד שיקלטו בו כתכונה". ז"א שלפעמים יש מלמת חינוך המשמעות של התרגלות לדבר מסוים עד שיקלטו בו ויעשה הדבר כתכונה לעתיד. ולענין זה מצות חינוך היא מצוה דאורייתא להכין לילד ללמוד איך לשמור את המצוות כתיקונם כשיגיע לשעת החיוב.

וכן נראה שיש לבאר את שני קטעים של הפסוק במשלי הנ"ל שתחלת הפסוק "חנוך לנער על פי דרכו" מתייחס לחיוב דרבנן של חינוך לחנך את הילד לשמור מצוות בקטנותו אע"פ שעדיין אינו בר חיובא. אבל סוף הפסוק "גם כי יזקין לא יסור ממנו" מדובר במצוה דאורייתא של חינוך (דילפינן מאברהם אבינו כדברי המשך חכמה הנ"ל) שאם מרגילין את הקטן במצוות בעת קטנותו, הוא ימשיך להחזיק במסורת התורה לעת זקנתו, ודו"ק.

ג. מצות חינוך לאחר שהגיע הקטן לגיל מצוות

וע"פ חילוק זה בין מצות חינוך דרבנן, דהיא לחנך ילד לשמור מצוות אפילו כשאינו בר חיובא, לבין מצות חינוך דאורייתא שהיא להרגיל את הילד ללמוד איך לעשות מצוה כתיקונה כשיגיע לגדלות כנ"ל (אות ב), יש לבאר החילוק בין שתי סוגיות בגמ' שלכאורה סותרות זו לזו. איתא בגמ' קידושין (ל) א"ל רבא לר' נתן בר אמי אדיך על צוארי דבריך משיטסר ועד עשרים ותרתין ואמרי לה מתמני סרי עד עשרים וארבעה כתנאי חנוך לנער על פי דרכו ר' יהודה ורבי נחמיה חד אמר משיטסר ועד עשרים ותרתין וחד אמר מתמני סרי ועד עשרים וארבעה ע"כ. ונראה מפשטות הסוגיא שיש מצוה על האב לחנך את בנו אפילו לאחר גיל בר מצוה על ידי תוכחה ומוסר כדי להדריך אותו בדרך התורה. ומאידך גיסא איתא בגמ' נזיר (כט:): לפי ר' יוסי ברבי יהודה שסבר שיש לאב את הכח להדיר את בנו להיות נזיר רק עד שיגיע לעונת נדרים, שטעמו "כדי לחנכו במצוות וכיון דנפיק מרשותיה תו לא מחייב". ולכאורה מבואר על ידי זה שלאחר שהגיע הבן לגיל המצוות שוב אין על אביו החיוב לחנכו. וכן כתב הרא"ש (בפירושו לגמ' שם) "דכל מצוה שהוא מחויב בה אין אביו מחויב לחנכו בה."

וכן כתב המשנ"ב (סמין רכה ס"ק ז) כדברי הרא"ש ע"פ הגמ' בנזיר הנ"ל בענין הברכה של ברוך שפטרני מענשו של זה שמברך האב בשעה שנעשה בנו בר מצוה, "שפטרני מענשו וכו' - פי' דעד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חנכו למצות התורה ועכשיו שנעשה איש מחוייב הוא להתחזק בעצמו למצות השי". ודע דאע"פ ששוב אין עליו ענין חינוך מ"מ יש על האב מצות הוכחה כשוראה שאינו מתנהג כשורה וכשאינו מוחה בידו נענש עליו דלא גרע משאר ישראל וכידוע מה שאחז"ל כל מי שיש לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס בעון אנשי ביתו. וכל מי שיש לו למחות באנשי עירו ואינו מוחה וכו'. הרי לפי המשנ"ב אין שום חיוב של חינוך על האב לאחר שמגיע בנו לגיל בר מצוה, ולפי זה ביאר המשנ"ב את הסוגיא בגמ' קידושין הנ"ל לענין מצות הוכחה שעדיין יש חיוב מיוחד על האב להוכיח את בנו אפילו לאחר שנעשה הבן בר מצוה, אבל לא מטעם מצות החינוך.

אולם, נחלק עליו הרב משה פיינשטיין זצ"ל בספרו דברות משה (מס' שבת סי' כו, הערות קצרות לפרק במה מדליקין אות פב) וז"ל וגם פשוט שחיוב חינוך לבנו איכא כשנגדל וכמפורש בקדושין דף...והוא לענין חינוך - ומש"כ במ"ב ס"ק ז שאין על האב מצות חינוך תמוה טובא דהוא דלא כמפורש בגמרא, עכת"ד. הרי לפי רב משה פיינשטיין יש להבין את הגמ' קידושין כפשוטו שהביאה את הפסוק (בס' משלי) חנוך לנער וכו' מטעם שמדובר במצות חינוך, וממילא חזינן דיש מצוה לאדם לחנך את בנו אפילו לאחר שהגיע לגיל בר מצוה.

ויש לבאר שבאמת אין כאן סתירה דמש"כ המשנ"ב שאין חיוב של חינוך לאחר שהגיע הבן לגיל המצוות שייך באמת למצות חינוך דרבנן, שיש חיוב על האב לחנך את בנו לשמור מצוות בקטנותו אע"פ שעדיין אינו חייב במצוות מן התורה, וזה הדין דרבנן של חינוך. וכשהבן נעשה בר מצוה כבר יש לו חיוב עצמאית לשמור את המצוות על פי התורה, וא"כ אין חיובו לאחר זה מטעם חינוך האב אלא מטעם עצם חיובו במצוות. אבל מש"כ הדברות משה ע"פ הסוגיא בקידושין שיש עדיין חיוב חינוך על האב אפי' לאחר בר מצוה הוא בנוגע לאחריותו של האב לאשר שבנו ישמור מצוות בעתיד, וחיוב זה שייך אפילו לאחר שבנו כבר נעשה בר חיובא, שעדיין חייב האב להוכיח את בנו ולהדריכו בדרך האמת כדי שימשיך לשמור מצוות כראוי וכהוגן.

ד. האם מצות חינוך מוטלת על האם, ואם שייך לבנות או רק לבנים

וע"פ חילוק זה יש ג"כ לברר את השאלה אם החיוב של חינוך מוטל רק על האב או על האם ג"כ, וכן אם שייך לבנות. הנה גרסינן במשנה נזיר (כת:): האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר ע"כ. ואיתא בגמ' (שם) איש אין אבל אשה לא, מאי טעמא ר' יוחנן אמר הלכה היא בנזיר ורבי יוסי ברבי אמר ריש לקיש כדי לחנכו במצוות אי הכי אפי' אשה נמי קסבר איש חייב לחנך בנו במצוות ואין האשה חייבת לחנך את בנה". ונראה מסוגיא זו דאי אמרינן דכח האב להדיר את בנו בנזיר הוא מטעם חינוך, וכשיטת ריש לקיש, אין האשה מדרת את בנה מטעם דאין מצוה על האשה לחנך את בנה. ואפי' לשיטת ר' יוחנן שחולק על ריש לקיש, לא נראה ברור שחולק על נקודה זו בענין מצות החינוך, אלא שר' יוחנן סבר שהדין שיכול אב להדיר את בנו בנזיר הוא הלכה למשה מסיני והלכה זו רק שייך לאב ולא לאם, אבל יתכן שגם ר' יוחנן יודה שאם היה מטעם חינוך היה ג"כ שייך רק לאב מטעם דאין חיוב על האשה לחנך את בנה.

אבל מגמ' סוכה (ב:) משמע שאכן אשה חייבת במצוות חינוך בניה. איתא בגמ' שם אמר רבי יהודה: מעשה בהילני המלכה בלוד, שהיתה סוכתה גבוהה מעשרים אמה, והיו זקנים נכנסין ויוצאין לשם [ובזה הביא ר' יהודה ראייה לשיטתו דסוכה גבוהה מעשרים אמה כשרה], ולא אמרו לה

דבר אמרו לו משם ראייה אשה היתה ופטורה מן הסוכה אמר להן והלא שבעה בנים הוו לה ועוד כל מעשיה לא עשתה אלא על פי חכמים למה לי למיתני ועוד כל מעשיה לא עשתה אלא על פי חכמים הכי קאמר להו כי תאמרו בנים קטנים היו וקטנים פטורין מן הסוכה, כיון דשבעה הוו אי אפשר דלא הוה חד שאינו צריך לאמו. וכי תימרו קטן שאינו צריך לאמו מדרבנן הוא דמיחייב ואיהי בדרבנן לא משגחה תא שמע ועוד כל מעשיה לא עשתה אלא על פי חכמים ע"כ. ונראה מסוגיא זו שהילני המלכה שעשתה כל מעשיה על פי חכמים בודאי היתה זהירה במצות חינוך, מפני שכך היא מצותה על פי חכמים.

ובענין אם מצות חינוך שייכת גם לבת או רק לבן, איתא בגמ' נזיר (שם) בשלמא לרבי יוחנן, דאמר הלכה היא בנזיר אטו להכי בנו אין בתו לא אלא לריש לקיש אפילו בתו - קסבר בנו חייב לחנכו בתו אינו חייב לחנכה ע"כ. ומשמע שאין חוב חינוך לגבי הבת ורק לגבי הבן. אבל מאידך גיסא מוכח מהגמ' ביומא (פב.) שיש מצות חינוך על הבנות ג"כ, דגרסינן שם במשנה "התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים, אבל מחנכין אותן לפני שנה ולפני שנתים, בשביל שיהיו רגילין במצות". ובגמ' שם איתא וז"ל השתא בפני שתיים מחנכין להו, בפני שנה מבעיא אמר רב חסדא לא קשיא; הא בחולה, הא בבריא. אמר רב הונא: בן שמונה ובן תשע מחנכין אותו לשעות, בן עשר ובן אחת עשרה משלימין מדרבנן, בן שתים עשרה משלימין מדאורייתא בתינוקות ורב נחמן אמר בן תשע בן עשר מחנכין אותו לשעות, בן אחת עשרה בן שתים עשרה משלימין מדרבנן, בן שלש עשרה משלימין מדאורייתא בתינוק ע"כ. ובמה שמחלק הגמ' בן תינוק לתינוקות בענין איזה גיל מחנכין אותם לשעות או להשלמה נראה ברור שמצות חינוך שייכת גם לבנים וגם לבנות. ועי' בתוס' נזיר (כח: ד"ה בנו אין בתו לא) שהקשה מסוגיא זו על הסוגיא בגמ' בנזיר וכתבו "וצריך לחלק בדבר".

ובתוס' ישנים (יומא פב. ד"ה בן שמונה) כתב שבאמת יש חוב חינוך לגבי הבנות, ומש"כ בגמ' נזיר שאין חינוך אלא לבנים "לא איירי אלא דוקא לענין נזירות אבל ודאי לענין שאר מצות חייב לחנכה". אבל לגבי החיוב של נשים במצות חינוך כתב שאין להן חוב ע"פ הגמ' ביבמות (קיד.) דאיתא שם קטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו ע"כ. ותמוה התוס' ישנים "השתא חנוכי מחנכין אפרושי מאיסורא מיבעי". וע"פ זה חילק התוס' ישנים (בתירוץ האחרון בשם רבו) בין האב שיש לו מצוה לחנך את ילדיו ולהפרישם מאיסור לבין כל אדם אחר, כולל האם, שאין להם מצות חינוך או מצוה להפריש את הילד מן האיסור (ובתירוץ הראשון הביא שיטת ר"א ממיין דחינוך שייך רק למצות עשה ולא למצות לא תעשה, ולכן אין חוב להפריש מאיסור, אבל מ"מ יש חוב לחנך את הילד לצום ביום הכיפורים מפני שזה קיום של המצות עשה של ועניתם את נפשותיכם, ולפי תירוץ זה לא מוכרח לחלק בין אב לאם במצות חינוך, וע"כ בתוס' נזיר הנ"ל). ובענין מעשה הילני המלכה דלכאורה מוכח משם דאשה כן חייבת במצות חינוך, השיב הת"י, "ומעשה הילני המלכה שישבה היא ושבעה בניה בסוכה שמא הוה להם אב וחנכם בכך ואפילו לא היה להם אב היתה מחנכם למצוה בעלמא".

והקשה עליו רבי עקיבא איגר (סוכה ב:) וז"ל וק"ל ואיך אמרי' בסוגיא וכו' קטן שא"צ לאמו מדרבנן הוא דמיחייב ואיהי בדרבנן לא אשגחה ת"ש ועוד וכו' הא אפי' מדרבנן לא מיחייבה איהי לחנך אותם וצ"ע עכ"ד. וכן כתב הגאון רב יעקב עטלינגר בס' ביכורי יעקב (סי' תרמ"ס ק"ה) דמוכח מסוגיא דמס' סוכות לגבי הילני המלכה דנשים חייבות בחינוך, והסיק שצ"ל דאין סתירה מהגמ' בנזיר הנ"ל, מפני ש"ל דאמו חייבת לחנכו לדין, וכדמשמע בפ"י בסוגיא דשם [מס' סוכה], משום דפסקינן כרבי יוחנן בנזיר דף כ"ט (ע"א), דרק לה"ל הוצרך לתרץ שם דאשה אינה מצווה בחינוך". הרי לפי דעת הביכורי יעקב, אין ללמוד מסוגיא דנזיר הנ"ל כללים לענין חינוך מפני שפסקינן כר' יוחנן דטעם שאביו מדיר את בנו הקטן בנזיר אינו משום חינוך אלא הלכה היא בנזיר, ובאמת י"ל דר' יוחנן אינו מסכים עם ריש לקיש בענין הכללים של מצות החינוך ולפי דעתו אפילו האם חייבת במצות חינוך ולא כשיטת ר"ל שם.

ולענין הלכה, איתא בשו"ע (או"ח סי' שמג, סע' א) וז"ל קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו, אבל אביו מצווה לגעור בו להפרישו (רמ"א - מאיסור דאורייתא); ולהאכילו בידי אסור אפילו דברים שאסורים מדברי סופרים וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד ואפי' בדברים שהם משום שבות עכ"ל. וכתב על זה המשנ"ב (ס"ק ב ד"ה אבל אביו) וז"ל דאפילו לחנך בניו ובנותיו במצות הוטל עליו כדכתיב חנוך לנער על פי דרכו וכ"ש להפרישם מאיסור דמוטל על האב ויש מאחרונים שסוברין דמצות חינוך מוטל גם על האם עכ"ל. ובשיטה זו האחרונה נראה דאזלינן להלכה (עיי' בס' חינוך בהלכה עמ' 2), למרות שכתב המג"א שם (ס"ק א) דמצות חינוך מוטל רק על האב מהגמ' נזיר הנ"ל וכתב הילני המלכה רק "החמירה על עצמה", דמצות חינוך מוטל גם על האם, וכדברי רש"י במס' חגיגה (ב. ד"ה אי זהו קטן) שכתב וז"ל אף על פי שאינו חייב מן התורה הטילו חכמים על אביו ועל אמו לחנכו במצות". וכמו"כ נראה פשוט להלכה שמצות החינוך הוא "לחנך בניו ובנותיו" כלשון המשנ"ב ולא רק את בניו גרידא (וכן עי' במג"א שם דהביא החיוב לחנך בנותיו ביו"כ וכתב ד"אפשר דכל המצות דמי ליום הכפורים וצריך לחנכם" ע"ש).

ובענין מה דפסקינן דאין ב"ד מצווין להפרישו, כתב הרמ"א ב' חילוקים שונים מפי הראשונים, וז"ל (שם) וי"א דכל זה בקטן דלא הגיע לחינוך, אבל הגיע לחינוך צריכים להפרישו (תוס' פרק כ"ב). וי"א דלא שייך חינוך לבית דין, אלא לאב בלבד (ב"י). ויוצא להלכה כפי חומרת ב' השיטות שיש חוב מיוחד על האב להפריש את בנו מאיסור אפילו פחות מגיל החינוך וכן יש חוב על כל אחד ואחד להפריש קטן מאיסור אבל רק אחר שהגיע לחינוך. ולענין הפרשת קטן מאיסור דרבנן, עי' במשנ"ב שם (ס"ק ג) במה שכתב בשם הגר"א דאע"פ שמשמעות דברי הרמ"א היא שאין חוב להפריש מאיסור דרבנן, אין זה כלל מוחלט אלא ר"ל שלפעמים כשיש צורך לתינוק כמו רחיצה וסיכה ביום הכיפורים אין חוב להפרישו אבל בדרך כלל יש צורך להפריש את הקטן גם מאיסורי דרבנן.

מכ"מ עדיין יש מקום לומר ע"פ מה שנתבאר (אותיות ב-ג) שיש לחלק בין החיוב לחנך מדאורייתא, שהוא להכין את הילד לשמור מצוות בעתיד, ש"ל שזה שייך גם לאב וגם לאם, לבין המצוה דרבנן לפקח על הקטנים שהם ישמרו את המצוות בקטנותם אע"פ שאינם חייבים, ש"ל שזה

שייך רק לאב ולא לאם. וכן שמעתי ממו"ר הרב צבי שכתב שליט"א. וממעשה הדילני המלכה י"ל שפיקחה על ילדיו מטעם מצות חינוך דאורייתא.

אלא שלפי ביאור זה קשה לשון הגמ' בסוכה הנ"ל ששמע שמה שעשתה הלני המלכה לחנך את ילדיה במצות סוכה היה "על פי חכמים" ולא מטעם מצות חינוך דאורייתא. אבל יש לתרץ ע"פ דברי רש"י שם (ד"ה מדרבנן) שכתב "שהזקיקו להרגיל את הקטן למצוה שהוא ראוי לה כדי שיהא מחונך ורגיל למצות", ומשמע דלא מדובר בחיוב האב לחנך את הילד לשמור מצוות בפועל אלא ביסוד מצות חינוך מדאורייתא להרגיל את הקטן לעתיד, ואולי ע"פ זה יש לבאר את הסוגיא שמה שהילני המלכה היתה מקפדת שבניו ישמרו מצוות היה מטעם מצות חינוך דאורייתא להרגיל את הבנים לשמור מצוות כראוי בגדלותם. אלא שמה שהיתה מקפידה לעשות את המצוה בכל פרטיה כפי הוראות החכמים היה קיום של מצות חינוך דרבנן, ובענין זה י"ל כלשון המג"א הנ"ל שהיא החמירה על עצמה (ועיין עוד בענין זה להלן באות ז).

ה. האם הקטן מחויב במצות בעצמו מטעם מצות חינוך

ובאמת כבר ביארו התוס' (ברכות מח.) שיש שני קיומים למצות חינוך, אחד שמוטל על הילד ואחד שמוטל על ההורים. איתא בגמ' (ברכות כ:): תבא מארה למי שאשתו ובניו מברכים לו ע"כ, ומבואר בגמ' (שם) שמדובר ב"כגון שאכל [הגדול] שיעורא דרבנן, דאית דרבנן ומפיק דרבנן". וכתבו התוס' "דאית קטן דרבנן שהגיע לחינוך ופטר אביו שאינו חייב אלא מדרבנן הא אם אכל אביו כדי שביעה אינו יכול לפטרו ופרש"י דמחויב דרבנן מחויב קרינן ביה אבל קטן שהגיע לחינוך לא מיקרי מחויב דרבנן דאביו חייב לחנכו אבל עליו אין שום חיוב וקשה לפירושו מכל מקום כיון שאינו מן התורה אינו מוציא אחרים שמחויבים ועוד דוחק לומר בקטן שהגיע לחינוך קרי אינו מחויב מדרבנן דאם אינו מחויב אפילו מדרבנן אם כן אינו פוטר את אביו...אלא נראה לחלק דקטן שאינו בר חיוב כלל דאורייתא אפילו אכל כדי שביעה הלכך אינו מחויב בדבר קרינן ביה ולכך לא מפיק ליה אי אכל שיעורא דאורייתא אבל גדול שהוא בר חיובא מן התורה כי אכיל כדי שביעה מחויב בדבר קרינן ביה אפילו לא אכל כלל", ע"ש.

ומתוך דברי תוס' מתבאר שקטן נקרא חייב במצוות דרבנן מטעם חינוך. ולכן ביארו (עיין בתוס' מגילה יט: ד"ה ורבי יהודה מכשיר) דקטן שאכל כדי שביעה יכול להוציא גדול שאכל כזית דהוי פחות מכדי שביעה, מטעם דאית חד דרבנן ומפיק חד דרבנן (אבל אינו יכול להוציא את הגדול בקריאת המגילה כדאיתא בגמ' מגילה שם או בקריאת הלל כדאיתא בגמ' סוכה לח: מפני שקטן בקריאת המגילה נקרא תרי דרבנן דחיבו במצוות דרבנן וקריאת המגילה היא רק מצוה דרבנן ואינו יכול להוציא גדול שהוא רק נחשב חד דרבנן מפני שחיבו במצוות הוא דאורייתא, כמו שכתבו התוס' ברכות הנ"ל, למרות שמצות מקרא מגילה היא רק מצוה דרבנן).

וכתב על זה הסטייפלר גאון (קהלות יעקב מס' סוכה ס' ב) "ומתבאר דשיטת התוס' הוא דבקטן רמי מדרבנן חיובא עלי דיד' בעצמו לקיים המצוה, ומ"מ ודאי מודו התוס' דאיכא מצוות חינוך על האב לחנכו במצוות". הרי לפי דברי התוס' כפי ביאור הסטייפלר יש ב' קיומים במצות חינוך דרבנן, (א) עשיית המצוה ע"י הקטן, ולפי תוס' נחשב הקטן לבר חיובא מדרבנן ע"י זה (ומה שנחלק עליו רש"י אינו לענין חיוב עשיית הקטן את המצוה אלא במה שאינו נקרא ע"י זה מחויב בדבר, וכמו שכתב הרמב"ן במלחמות ברכות יב. "דחינוך מצוה דאביו הוא ואיהו לאו בר חיובא הוא כלל", ע"ש), (ב) קיום מצות חינוך ע"י האב כשמפקח על בנו הקטן לעשות את המצוה.

וכתב הקהלת יעקב (שם) לבאר וז"ל דהא בנזיר דכ"ט מחלקינן בין אביו לאמו דאביו חייב לחנך ולא אמו, והיינו משום דכל ענין הדרת נזירות אינו חיוב אפילו על הגדול, ולא שייך כלל לומר שהקטן עצמו מחויב בזה ועוד שהקטן עצמו אי אפשר לו בכלל לקבל נזירות קודם שהגיע לעונת נדרים, והאב הוא המדיר, וזהו ודאי אינו אלא מדין חינוך, שעל האב להרגילו בקיום המצוות ודבר זה ליכא אאמו, נמצאנו למדין דלהתוס' איכא ב' דינים, שהקטן עצמו מחויב במצוות מדרבנן, והב' דרמי חיובא על האב לחנכו וכמו שנתבאר עכ"ל.

נמצינו למדים לפי דבריו הטהורים של הקהלת יעקב הנ"ל שלענין המצוה להרגילו את הקטן לשמור המצוות כשיתגדל, יש חיוב רק על האב, ורק לענין המצוה שיש על הקטן בעצמו לשמור המצוות מדרבנן יש חיוב בין על האב ובין על האם.

וע"פ זה כתב מו"ר הרה"ג הרב מרדכי וויליג שליט"א בספרו עם מרדכי על סדר מועד (סי' יט, עמ' פו-פז) בנוגע למצות החינוך להרגיל את הקטן לשמור מצוות בעתיד, שכמו שכתב הקהלות יעקב שמצוה זו שייכת רק לאב ולא לאם כמו"כ י"ל שמצוה זו שייכת רק לבן ולא לבת. והביא ראה מלשון הרמב"ם (הל' שבייתת עשור פ"ב ה"י) שכתב בענין חינוך ילדים וילדות ליום הכפורים ע"פ הגמ' יומא הנ"ל (אות ד), "קטן בן תשע שנים י וכן עשר שנים מחנכין אותו לשעות, כיצד היה רגיל לאכול בשתי שעות ביום מאכילין אותו בשלש, היה רגיל בשלש מאכילין אותו בארבע, לפי כח הבן מוסיפין לענותו בשעות, בן אחת עשרה שנה בין זכר בין נקבה מתענה ומשלים מדברי סופרים כדי לחנכו במצות". הרי לפי דברי הרמב"ם יש חיוב לחנך את הילדים וילדות מגיל י"א להתענות כל יום הכפורים, אבל לענין תענית לשעות, יש רק חיוב חינוך לגבי הילדים ולא הילדות.

והביא הרב וויליג שליט"א סמוכין לדבריו מדברי רבינו מנוח בפירושו על הרמב"ם (שם) שכן הסביר בטעם הרמב"ם וז"ל כדי לחנכו במצות ולעיל נמי כתוב מחנכין אותו לשעות בא להודיענו דתרי חנוכי הוו כדאמרין בגמרא אמר רבה תרי חנוכי הוו וחד דהשלמה וחנוך השעות אינו חובה מדרבנן אלא חובה המוטלת על כל אדם מעצמו ללמד ולהרגיל בניו ללכת בדרכי יושר כדכתיב חנוך לנער על פי דרכו וגומר וכדי להכניסם תחת כנפי השכינה כדאמרין יודע לדבר אביו מלמדו תורה צוה לנו והחנוך הזה אינו מוטל אלא על הבנים לא על הבנות והיינו דאמרין בנזיר שלהי פרק מי שאמר הריני נזיר בנו חייב לחנכו בתו אינו חייב לחנכה. ואף על גב דריש לקיש קאמר להא הוא לא אמרה אלא להאי חנוך ראשון בלא

השלמה אבל בחינוך שני דהיינו כשהם בני י"א שנה שחייבין להשלים מדרבנן שוין בו תינוק ותינוקת שהרי השווה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה וה"ה לעונשין שהם מדברי סופרים שאין הדין נותן להיות התינוקות פטורה להתענות במקום שהתינוק חייב להתענות וכי מפני שהיא נקבה הרויחה להפטר מן התענית וז"ש הרב כאן מתענה ומשלים מדברי סופרים ולמעלה כתב מחנכין אותו ולא כתב מחנכין אותו לשעות מד"ס לפי שאין חנוך שעות מדרבנן כלל שאין מדרבנן חיוב חנוך בלא השלמה כלומר שיעשה המצוה כתקנה וכמשפטה בשלמות עכ"ל.

ונראה מדברי רבנו מנוח בפירושו דברי הרמב"ם שחיוב להרגיל במצוות לעתיד שייך רק לבן, ולכן רק מחנכין את הבן להתענות לשעות, אבל החיוב לקטן לשמור מעצמו (מזמן שיכול) את המצוה, כמו להתענות כל היום ביו"כ מגיל י"א כשיש לקטן כח לצום, שייך גם לבן וגם לבת. ומ"מ לפי פסק הרמ"א (שו"ע או"ח סי' תרטז סע' ב), המצוה לחנך לשעות שייכת גם לבנות וגם לבנות וא"כ להלכה נראה שאין לחלק בין בן לבת בענין זה.

ולפי דברינו הנ"ל על פי המשך חכמה (אות ב) נראה שאפשר לומר בכיוון אחר לגמרי, שהמצוה להרגילו את הקטן לשמור מצוות כשיתגדל הוא המצוה דאורייתא של חינוך המוטל גם על האב וגם על האם, והמצוה על הקטן בעצמו לשמור מצוות בקטנותו היא מצוות חינוך דרבנן ששייכת רק על האב לגבי ילדיו, שחייב האב לפקח על ילדיו לחנך אותם לשמור את המצוות כשהם בגיל החינוך אע"פ שעדיין אינם בני חיובא (וכן יש לבאר את ה"תרי חנוכי" בגמ' יומא הנ"ל). ולכאורה זה הוא היפך מש"כ הקהלות יעקב (אלא שלא התייחס הקהלות יעקב לצד חיוב חינוך מדאורייתא ורק לשני צדדים של חיוב חינוך מדרבנן) וצ"ע.

ו. אם חייב הקטן מצד מצות חינוך לעשות את המצוה בהכשר גמור

והנה יש עוד מח' בענין מצות החינוך אם צריך הילד לעשות את המצוה בהכשר גמור עם על פרטיה ודקדוקיה או רק את עצם המצוה בלי שמירת כל דקדוקיה. הריטב"א (ב: ד"ה אמר רבי יהודה) למד מסוגית הגמ' סוכה הנ"ל בענין הילני המלכה שמוכח משם שלא היתה עושה סוכה גבוהה מעשרים אמות אם זה היה נגד הדין, שחזינן מזה דצריך לעשות את המצוה בהכשר גמור. וז"ל הריטב"א (שם) מהא שמעינן דקטן שמחנכין אותו במצות [צריך] לעשות לו מצוה בהכשר גמור כגדול דהא מיייתין ראייה בשמעתין מסוכה של הילני משום דלא סגיא דליכא בבניה חד שהגיע לחינוך דבעי סוכה מעלייתא, מקרא מלא דבר הכתוב חנוך נעזר על פי דרכו, וגדולה מזו אמרו במסכת עירובין (מ' ב') גבי זמן ביום הכפורים ליטעמיה לינוקא דלמא אתי למיסרך, והוצרכתי לכתוב זה לפי שראיתי חכמים טועים בזה".

אבל לפי דברי המרדכי (מס' סוכה פרק לולב הגזול אות תשנט) נראה דאין חיוב לקטן לעשות את המצוה בהכשר גמור. איתא בגמ' סוכה (מו:): "ינוקא קני אקנויי לא מקניי", וע"כ אין לאדם לתת לולבו לקטן ביו"ט ראשון של סוכות קודם שיצא ידי חובתו מפני שבעינין לם ביו"ט ראשון ואע"פ שקטן יכול לקנות את הלולב הוא אינו יכול להקנות את הלולב בחזרה לגדול. ועל זה כתב המרדכי, "ינוקא מיקנא קני אקנויי לא מקניי אשתכח דקא נפיק בלולב שאינו שלו ועיין פרק התקבל וכתב רב"ן ומיהו אם הוא אוהז עם התינוק כיון שלא יצא מידו לגמרי שפיר דמי ונקיי הדעת מחזירין אותו למקומו והתינוק נוטל אותם מעצמו ומברך עליו".

וביו"ט ראשון יש עצה פשוטה לצאת ידי המצוה בעצמו ורק אח"כ לתת את הלולב לקטן במתנה, אבל כידוע יש נ"מ ביו"ט שני של גליות שאם אדם נתן את לולבו לקטן אחרי שיצא מצותו ביו"ט ראשון, עדיין אינו יכול לצאת ידי חובתו ביו"ט שני שהרי גם ביו"ט שני פסקינן דבעינן לם, ואין אדם יוצא את חובתו בלולב השאול. ולהלכה הביא השו"ע (או"ח סי' תרנח סע' ו) את דברי המרדכי הנ"ל (לאחוז את הלולב עם התינוק ביו"ט ראשון) ומשמע דפסק כמותו דאין צורך שהקטן יקיים כל פרטיה ודקדוקיה של המצוה, ומספיק אם הקטן שואל את הלולב מאביו אע"פ שע"פ הלכה אין אדם יוצא ע"י המצוה בלולב שאינו שלו.

ובמשנ"ב (שם ס"ק כח) הביא שני הדיעות, דעה הראשונה כשיטת הפרי מגדים (שם באשל אברהם ס"ק ח) שבאמת אין הקטן יוצא ע"י זה אלא שהגדול יצא אח"כ מפני שלא נתן את הלולב לקטן במתנה, "ולא קיים בו אביו מצות חינוך", אבל אח"כ הביא "ויש מאחרונים שסוברין דמצות חינוך מתקיים גם בשאול דהא גם בזה מתחנך הבן למצות וכן משמע במרדכי בשם רב"ן", וכמו שנתבאר. והסביר בשער הצינן (שם אות לו) את דעה זו, "דסבירא לה דמצות חינוך הוא רק על עצם המצוה ולא על פרטי המצוה. ואחר כך מצאתי בברכי יוסף שגם הוא כתב דמזה משמע דסבירא לה לראב"ן דיוכל הקטן ליטול לולב בלא הקנאה... וגם פשטיות הלשון דשולחן ערוך דכתב שפיר דמי משמע גם כן דיוכל אביו לעשות כן לכתחלה ולברך עמו ויוצא בזה מה שמוטל עליו", ע"ש. ועיין בס' ארבעת מינים השלם במלואים, השלמות לחלק ב, אותיות כה-כו מש"כ בענין זה, ומ"מ בודאי לכתחלה אם ידו משגת יש לאדם לקנות ארבעת מינים בעד קטן שהגיע לחינוך כדי שיוכל לקיים את המצוה בהכשר גמור, וכמו שכתב באגרות משה (או"ח ח"ג ס' צה), וע"ש במה שהביא ראייה מגמ' חגיגה (ו). בענין קטן חגיר שיכול להתפשט דאין חיוב לחנכו במצות עליה לרגל.

וכן ביאר בס' שמירת שבת כהלכתה (ח"ב פרק מט, ס"ק כד) ע"י זה את המנהג לקדש בבית הכנסת בליל שבת וליתן את היין דוקא לקטן שהגיע לחינוך כדאיתא במ"א (סי' רסט ס"ק א) אע"פ שאינו שותה שיעור קידוש במקום סעודה וע"כ אינו מקיים את ההלכה שצריך לקדש דוקא במקום סעודה, מפני "דהקטן שהגיע לחינוך יצא ידי קידוש אף אם לא שתה כשיעור קידוש במקום סעודה, דהיינו לפחות רביעית יין...די"ל דחז"ל תיקנו לחנך את הקטן לעיקר המצוה ולא לפרטיה ודקדוקיה", ע"ש.

ונראה לומר ע"פ דברינו הנ"ל שבאמת אפשר לקיים שני הדעות, דמצד מצות החינוך דרבנן שהקטן יתחיל לקיים מצוות צריך הילד לעשות את המצוה בהכשר גמור בכל דקדוקיה ופרטיה (ובזה חנכה הילני המלכה את בניה על פי חכמים בגמ' סוכה הנ"ל [אות ד] לעשות את המצוה בהכשר גמור, ולפי המג"א הנ"ל [שם] רק החמירה על עצמה בענין זה, ועיין במה שכתבנו לעיל שאולי ענין זה של חינוך דרבנן רק מוטל על האב) אבל מצד מצות החינוך דאורייתא להרגיל את הילד ללמוד איך לעשות את המצוה לעתיד, אין צורך לקיים את המצוה בכל פרטיה וכמו שכתב השער הציון הנ"ל, וכדברי הרבנו מנוח הנ"ל (אות ה) בעיני תענית יו"כ לשעות. ובפרט מכיון שנראה שעיקר מצות החינוך מדאורייתא היא להרגיל את הילד לעתיד, יש להקל לקיים חינוך זה במקום שאם יקיים הילד את המצות חינוך דרבנן לא יהיה אפשרות לאביו לקיים מצותו, ואע"פ שחייב לכם בלולב ביו"ט שני לא הוא אלא מדרבנן, מ"מ עיקר מצות האב במצות לולב הוא דאורייתא משא"כ לגבי הקטן (וכמו מש"כ התוס' מגילה הנ"ל [אות ה] בנוגע למצות קריאת המגילה).

ובדרך דומה, עיין בשו"ת חת"ס (או"ח פג) במה שהציע בתוך התשובה דלפעמים כדאי לטפל בילד שוטה אפילו במקום שאינו יכול לאכול מאכלות כשרות כהוגן (אלא שהסיק שאין להקל בנוגע למאכלות אסורות מפני טמטום הלב) אם עי"ז יתרפא ויקיים מצות בשלמותה בגדלותו. וכן עיין באגרות משה (אה"ע ח"ה סי' יח) מה שהחמיר בלימוד בנים ובנות קטנים ביחד אפי' אם לא יהיו בהם הרהורים מטעם מה שחשש לדעת השער הציון הנ"ל דמשמע מדבריו שעיקר החינוך הוא ההתרגלות למען העתיד.

ונראה להביא עוד ראיה שבמה שמרגילין את הילד לקיים את המצוה בעתיד לא בעינין שיקיים את המצוה בהכשר גמור מדברי תוס' פסחים (פח). דאיתא שם בגמ' "תנו רבנן: שה לבית - מלמד שאדם מביא ושוטח על ידי בנו ובתו הקטנים, ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים, בין מדעתן בין שלא מדעתן". וכתבו שם בתוס' (ד"ה שה לבית) ואם תאמר והיאך מאכיל פסח שלא למנויו נהי דקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו לספות לו בידים אסור כדאמר בפ' חרש (יבמות דף ק"ד), ואור"י דהתם ילפינן מלא תאכלום ולא אסור אלא דומיא דשרצים ונבילות אבל כה"ג דאיכא חנוך מצוה שרי". הרי שחידשו התוס' שבמקום חינוך מצוה מותר לחנך את הילד לקיים את המצוה של אכילת פסחים אפילו באופן שבאמת א"א לו לצאת על פי דין מפני שאינו נחשב למנויו.

ז. מצות סיפור יציאת מצרים

והנה נראה שיש חיוב מן התורה בגדר מצות חינוך בליל פסח ע"פ הקרא והגדת לבנך (שמות יג:ח) להגיד לילדים סיפור יציאת מצרים. וכתב הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ז ה"ב) וז"ל מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד אם היה קטן או טיפש אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים ובלילה הזה פדה אותנו הקדוש ברוך הוא ויוציאנו לחירות, ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן עכ"ל.

ונראה שבמצוה דאורייתא זו של סיפור יציאת מצרים נכלל שני הדינים של מצות החינוך, לשמור את המצוה עכשיו, וכן להתרגל במצוה למען העתיד. מצד אחד, יש חיוב על האדם להתנהג כאילו הוא ממש יצא עתה ממצרים, וכמו שכתב שם הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ז ה"ו) וז"ל בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר (דברים ו') ואותנו הוציא משם וגו', ועל דבר זה צוה הקדוש ברוך הוא בתורה (דברים ה') וזכרת כי עבד היית כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית עכ"ל. ומצד שני, עושים כמה דברים מתמיהים כדי שישאלו התינוקות (עיין רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ז ה"ג, ובשו"ע או"ח סי' תעג, סעי' ז), וכל זה כדי לזרז אותם שיהיה להם התלהבות וכלשון המשנ"ב (סי' תעג ס"ק ס"ט) שכתב "ועי"ז יתעורר לשאול יתר השאלות ותמיהות שרואה בלילה ההוא", דהיינו שע"י עשיית הדברים יתעוררו אח"כ. ונראה לומר שבעקרון המצוה של סיפור יציאת מצרים היא מצות חינוך יסודית מן התורה.

וכעין זה כתב בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' רז) בביאור המשמעות של ליל שימורים (שמות יב:מב) וז"ל אבל העיקר לפענ"ד דהכוונה בשמרים לבני ישראל, מה שישמרו בני ישראל, הוא חינוך הבנים, ובזה תלוי כל יסוד היהדות, להמשיך מסורת אבותינו הקדושים כמאה"כ [דברים ל"ג ד'] תורה לנו משה... ולזה בליל התקדש חג החיוב והגדת לבנך, וכנגד ארבעה בנים דברה תורה [מכילתא סו"פ בא וירושלמי פסחים פ"י ה"ד], ולראות להחזיר גם הרשע בתשובה ובדברים חדים ובכל אופן שאפשר לראות שיוכלל בתשובה לתוך כלל ישראל. ולזה ויקד העם וישתחוו [שמות י"ב כ"ז], על בשורת הבנים שיהיו להם כפירש"י שם, והתם קאי על מה העבודה הזאת לכם שלחז"ל במכילתא ובירושלמי הנ"ל הוא שאלת בן הרשע, אלא שהודו שראו בזה שיהיה להם סייעתא דשמיא שגם הרשעים ישובו להשי"ת לקבל עליהם עול תורה ודו"ק". הנה ע"י החינוך של הסדר מלמדים את הבנים את מצוות הסדר אבל גם משפיעים על הידלים לשמור את המצוות לעתיד, לשוב להשי"ת בכל כחם ויכלתם.

וכן במצות החינוך בנוגע לחינוך הבנים לכל התורה כולה נראה שיש להדגיש שתי הנוקודות הנ"ל לחנך את הילדים לשמור את המצוות כהוגן ובהכשר גמור כנ"ל וגם להרגיל אותם כראוי במשך כל ימי חייהם להשתוקק למצות ולעלות מעלה מעלה בתורה ויר"ש.